

VIII. Přístupy k větné gramatice

Konstrukční gramatika

- Osobnosti:
 - Charles J. Fillmore, Paul Kay („Berkeleyjská konstrukční gramatika)
 - Adele E. Goldberg (Kognitivní konstrukční gramatika)
 - William Croft (Radikální konstrukční gramatika)
 - aj.
- Motivace pro konstrukční přístupy ke gramatice – **idiomatické výrazy**
 - na pomezí lexika a gramatiky; mimo hlavní zájem stávajících teorií (vs. „jádrové“ jazykové jevy)
 - př.: *Dlouho krepíroval a včera nakonec natáhl bačkory.*

Čím déle o tom uvažuju, tím míň tomu rozumím.

- Definice KONSTRUKCE:

KONSTRUKCE (K) je jednota formy a významu <F–V> v takové podobě, kdy určitý rys či aspekt F nebo určitý rys či aspekt V nelze předpovědět ze složek K nebo z jiné dříve ustanovené konstrukce.

- Komplexnost a schematičnost konstrukcí

KONSTRUKCE	příklad (angličtina)	příklad (čeština)
MORFÉM	<i>pre-, -ing, -s</i> aj.	<i>před-, -ův, super-</i> aj.
SLOVO	<i>avocado, anaconda, and</i> aj.	<i>meruňka, Vánoce, jenom</i> aj.
složené slovo (plně obsazené)	<i>daredevil, shoo-in</i> aj.	<i>samoobsluha, viceprezident</i> aj.
složené slovo (částečně obsazené)	[N-s] (pravidelný plurál)	[nej-ADJ _{komparativ}] (pravidelný superlativ)
IDIOM (plně obsazený)	<i>going great guns</i> aj.	<i>křížem krážem, starou belu</i> aj.
IDIOM (částečně obsazený)	<i>take <někoho> to the cleaners</i>	<i>poslat <někoho> k šípku</i>
kovariační kondicionál	<i>The Xer the Yer</i> (př. <i>The more you think about it, the less you understand.</i>)	čím X _{komparativ} tím Y _{komparativ} (př. <i>Čím víc se snažíš, tím víc to kazíš.</i>)

tranzitivní konstrukce	SUBJ V OBJ (př. <i>He ate my cake.</i>)	SUBJ V OBJ (př. <i>Karel rozbil vázu.</i>)
ditranzitivní konstrukce	SUBJ V OBJ ₁ OBJ ₂ (př. <i>She gave me a chocolate.</i>)	SUBJ V OBJ ₁ OBJ ₂ (př. <i>Marie poslala Jitce peníze.</i>)

- **Kontinuum** mezi lexikálními prostředky (slova, morfémy) a gramatickými prostředky (větné konstrukce).
- KONSTRUKCE = schematická jazyková jednotka
- KONSTRUKT = konkrétní užití konstrukce v komunikační situaci

Rozlišování mezi SYNTAGMATEM, KLAUZÍ a VĚTOU.

- SYNTAGMA = spojení dvou výrazů ve vzájemném syntagmatickém (větném) vztahu
- KLAUZE (*clause*) = spojení predikativu (slovesa) a jeho doplnění (komplementů) bez možnosti samostatného uplatnění coby VÝPOVĚĎ (*utterance*).
- VĚTA = konstrukce specifického typu, typicky s jádrem tvořeným klauzí a s uplatnitelností coby VÝPOVĚĎ.

Úrovně větné analýzy

- rovina **informační struktury**
 - TÉMA, RÉMA, NOVÁ INFORMACE, ZNÁMÁ/STARÁ INFORMACE ...
 - *Lovec zabil jelena.*
 - *Jelena zabil lovec.*
 - *Lovec jelena zabil.*
 - *Jelena lovec zabil.*
- rovina **sémantických rolí**
 - KONATEL (*agens*), OBJEKT (*patiens*), POHYBUJÍCÍ SE OBJEKT (*mover*), PROŽIVATEL, BENEFICIENC, NÁSTROJ ...
 - *Lovec zabil jelena šípem.*
 - *Šíp jelena zabil.*
 - *Jelen byl zabit šípem.*

- rovina **syntaktických vztahů/funkcí**
 - podmět (subjekt), přísudek (predikát), předmět (objekt), přívlastek (atribut), příslovečné určení (adverbiální fráze) ...
 - *Mladý lovec zabil statného jelena zcela sám.*
 - *Statný jelen byl zabit mladým lovcem zcela sám.*

Valence slovesa vs. valence konstrukce

- **Valence** – tendence (schopnost) vázat na sebe určité výrazy či typy výrazů
- Sémantický rámeček – role **participantů** (vztahuje se k lexémům → valence slovesa)
- Syntaktický rámeček – role **aktantů** (*arguments*) (vztahuje se ke konstrukcím)
- Princip sémantické koherence umožňuje propojit participanty a aktanty

Př.: *Maminka upekla synovi dort.*

- sloveso (*u*)peče – valence 2: <VÝROBCE>, <VÝROBEK>
- ditranzitivní konstrukce (prototyp):
 - Formální rovina: pádové schéma [NP_{NOM} V_{AKTIV} NP_{DAT} NP_{AKUZ}]
 - Sémantická rovina: obrazové schéma [X způsobí, že Y obdrží Z]

sémantický rámeček slovesa (<i>u</i>)peče	konstrukt	syntaktický rámeček ditranzitivní konstrukce
výrobce = maminka	maminka	konatel (dávající, X) = NP _{NOM}
činnost = (<i>u</i>)peče	upekla	přísudek = V _{AKTIVNÍ TVAR}
	synovi	příjemce (dostávající, Y) = NP _{DAT}
výrobek = dort	dort	objekt (předávaná věc, Z) = NP _{AKUZ}

Doporučená četba:

Goldberg, A. E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. The University of Chicago Press. 1995.

Hilpert, M. *Construction Grammar and its Application to English*. Edinburgh University Press. 2014.